

RAŠYTOJO UŽRAŠAI

Istorijos pamokų nevalia pamiršti (2)

Leonas Peleckis-Kaktavičius

Pabaiga. Pradžia 2021 m. birželio 19 d. „Kultūroje“

Kada ir kodėl į Jūsų dėmesio akiratį pateko Liubavo dvaras? Kodėl šalia tokios rimtos užduoties – Europos parko sukūrimo – nutarėte užsiimti ir šito dvaro istorijos, kultūros ir technikos paveldo tyrinėjimu ir muziejaus kūrimu?

Liubavo dvarą atradau gana seniai, tuo metu, kai vos buvau pradėjęs kurti Europos parką, t. y. praėjusio šimtmečio devintojo dešimtmečio pabaigoje. Važinėdavau po Vilniaus rajono apylinkes, fotografuodavau. Man labai įsiminė apleista paslaptinga dvarvietė su aplaužyto angelo skulptūra už begriūvančios koplytėlės, vandens malūnas ir šniokščiantys upelio bei kanalo vandenys. Iš pirmos kelionės liko net spalvotų fotografijų, darytų naudojant „Orvochrom“ juostelę. Jos dabar įdomios kaip istorinė sodybos fikscija. Tada nedrįsau eiti į vandens malūno vidų, tad nufotografavau tarpduryje stovinčius vaikus (jie ten gyveno). Buvau visa savo esybe pasinėręs į Europos parko kūrimą, bet Liubavo dvaro aura, prisiminimai visą laiką glūdėjo pašonėje. Laikas jį prikelti atėjo tik po dvidešimties metų, tada, kai subrendau kultūros paveldo tvarkymui.

Kai esi labai jaunas, gana sunku suprasti paveldo esmę. Jaunam norisi kurti, tai ir buvo Europos parko idėjos, atskirų meno kūrinių ir 55 ha meninio kraštovaizdžio kūrimas. Norint gerai sutvarkyti kultūros paveldo objektą, reikia ne kurti, bet atkurti, t. y. būtina naudoti visai kitus principus. Ir tai jau labiau mokslas nei kūryba, kokybiškai restauracijai reikalingi istorinių, archeologinių, architektūrinių, konstrukcinių ir panašių tyrimų duo-

Adomas Jacovskis. Gulinti galva

menys. Taip pat reikalingas gana didelis žinių bagažas, kaip buvo būtent tuo laikotarpiu, į kurį norima „sugrįžti“. Kiekvienas laikotarpis, kiekviena detalė turėjo savo bruožus, ar tai būtų langai, durys, ar panašiai. Toks senas dvaras kaip Liubavo glaudžiai susijęs ir su Lietuvos valstybingumu, su žmonėmis, kurie jį valdė, ir iš kurių net ne vienas buvo faktinis Lietuvos valdovas, ir tai tiesiog turi būti atskleista. XVI a. Liubavo savininkai – pirmojo Lietuvos Statuto autorius Albertas Goštautas ir Mikalojus Radvila Rudasis. O vienintelė nekarališko kraujo karalienė Barbora Radvilaitė net per tris šeimas susijusi su Liubavo dvaru. Šiame dvare piešė, lipdė skulptūras, projektavo pastatus ir parkus bei sodus vienas iš talentingiausių XIX a. skulptorių ir medalininkų Rapolas Slizienis.

Išvardinau keletą dalykų, domėjimasis kuriais mano veiklos pasaulį papildė ne tik istoriniais ieškojimais, bet ir pareiga atrastas žinias perduoti kitiems. Kūryba Europos parke ir Liubavo dvaro atkūrimas suteikė gyvenimui daugiau pilnatvės, atsiradęs istorinis pagrindas leido žvelgti ir tirti pasaulį įvairiais rakursais, remiantis praeities kartų patirtimi, bandant analizuoti ir lyginti.

Darbų Liubavo dvare spektras gana platus. Norime sutvarkyti visus pastatus ir juos pritaikyti kul-

Jerzy Kedzioros skulptūra Europos parke

tūros ir visuomenės reikmėms. Be vandens malūno dabar jau yra restauruota ir įrengta muziejinė ekspozicija XVIII a. barokinės architektūros oficineje ir seniausioje Lietuvoje oranžerijoje, sutvarkyta terasinių tvenkinių sistema. Tačiau yra likę darbų, kurie dar laukia savo eilės.

Sukurti Liubavo dvaro vandens malūno muziejų buvo vienas pirmųjų ambicingų Liubavo dvaro darbų. Tiesa, prieš tai pavyko restauruoti dvaro angelo skulptūrą, kurios ant granitinio postamento buvo išlikusi tik kojos dalis. Kadangi prieš su-naikinimą skulptūra buvo fotografuota, taip pat išlikusi ir tarpukario fotografija, meno kūrinių pavyko kokybiškai sutvarkyti. Skulptūra nulipdyta ir išlieta iš dabar lauko sąlygomis nebenaudojamos medžiagos – cinko plokštelių, sulituotų alavo lydmetaliu. Simboliška, kad dvarą vėl saugo Liubavo angelas.

Mano tikslas buvo kuo autentiškiau restauruoti ne tik Liubavo dvaro vandens malūno pastatą, bet ir sutvarkyti visą technologinę įrangą. Malūnai, šiandienos terminais kalbant, tai pramonės įmonės, kuriuose dažnai gyvendavo ir paties malūnininko šeima. Liubavo dvaro vandens malūne yra restauruoti visi šešiolika technologinių procesų:

nuo grūdų paviršinių luobelų nuvalymui skirto šveiščio, girnų abrazyvo liejimo naudojant autentiškus komponentus iki originalios „Frenco“ tipo lėtaeigės hidroturbinos restauravimo ir paleidimo, gaminant iš atsinaujinančių šaltinių žalią ekologišką elektros energiją. Darbai buvo labai sudėtingi. Reikėjo labai išsiginčyti, turėti daug žinių, nes medžiagos apie senesius malūnus yra nedaug, o ir visi malūnai skirtingi. Malūnų veikimas susijęs su technologiniais mechaniniais procesais, taip pat ir

gamtinių veiksnių kontroliavimu, vandens sistema (upės vandens debitų reguliavimas, vandens lygio tinkamos amplitudės palaikymas, tvenkinio ir kanalo atkūrimo darbai). Taigi atliktus malimo restauravimo ir paleidimo darbus galima būtų laikyti iššūkiu. Teko tapti šio tokio vandens malūnų žinovu. Pirmiausia buvo sukonstruotas virtualus Liubavo dvaro vandens malūnas; labai gabiame programuotojui pirmiausia turėjau paaiškinti, kas kur yra ir kaip veikia. Išsivaizduokit: man atsiunčia tai, ką sumaketavo, tada paįsau klaidas, skenuoju ir siunčiu aprašymą, ką taisyti. Toji istorija sudėta į keletą storų segtuvų. Tada jau laukė realus darbas Liubave. Ilgai ieškojome meistro, kuris sugebėtų paleisti nuo 1975 m. nebeveikiančią įrangą. Tačiau pavyko. Atlikti darbai buvo pastebėti didžiausios ir įtakingiausios kultūros paveldo organizacijos, kuri 2012 m. apdovanojo aukščiausiu, kultūros paveldo Nobelio premija vadinamu Europos Sąjungos kultūros paveldo prizą ir „Europa Nostra“ apdovanojimu. Taip Liubavo dvaro malūnas muziejus atsidūrė europiniame kultūros paveldo žemėlapyje.

Tai, kas veikta ir nuveikta, užfiksuota ir keliose knygose. Kokius pagrindinius tikslus kėlėt sau kaip tų knygų autorius? Vienas ar su bendraautoriais jas parengėte? Turbūt panašių leidinių galima tikėtis ir ateityje?

Knygose stengiuosi fiksuoti, kas mano ar su kolegomis iširta, surasta, nuveikta. Yra išleistos kelios knygos apie Europos parką, kuriose pateikiamos mano fotografijos, dailėtyrininkų tekstai. Yra ir keletas knygų apie Liubavo dvarą. Prie istorinės te-

Nukelta į 7 psl.

Sol LeWitt (JAV). Dvigubo negatyvo piramidė, 1999

John Barlow Hudson (JAV). Debesų rankos, 1994

Atkelta iš 6 psl.

matikos knygų vienaip ar kitaip yra prisidėję ir kiti tyrėjai, tai neišvengiamai. Tarkime, pirmosios knygos „Liubavas“ (2010) istorinėje dalyje daugiausia rėmiausi R. V. Vitkauskienės tyrimais, taip pat ir kitų tyrėjų, ypač archeologų, istorikų, technikos paveldo žinovų patarimais, savaip išdėstydamas ir interpretuodamas informaciją. Man buvo svarbu, kad knygoje būtų nuoseklumas, kad ją būtų lengva skaityti, aišku, kaip menininkui buvo svarbi ir knygos estetiško pusė, t. y. maketas. Lietuvos archyvuose esu atradęs istorinius Liubavo dvaro sodybos planus, kitos įdomios medžiagos, bet paieškoje Lenkijos ar Švedijos archyvuose jau talkino kiti istorikai. Be istorinės medžiagos, asmenybių paveikslų knygoje yra pateikta mano rinkta medžiaga apie Liubavo dvare tarpukariu gyvenusias šeimas, architektūrą, dailę, malūno restauravimą ir jo visus technologinius procesus. Kita knyga – „Liubavas. Rapolas Slizienis“ (2017) – parengta mokslinės tarptautinės konferencijos „Rapolas Slizienis – tiltas tarp paribio tautų“, kuri vyko Europos parke, pranešimų pagrindu, esu jos sudarytojas, įžangos autorius ir šių tyrimų iniciatorius. Šiuo metu rengiu dar vieną knygą apie Liubavo dvarą, kurioje bus sudėta gana daug neskelbtos medžiagos – dvaro architektūros (XVIII a.) aprašymas, dvaras sovietiniu laikotarpiu, kitos įdomybės, netgi paskutinio Liubavo savininko 1903 m. parašytas mokslinis metodinis veikalas apie žirgų auginimą.

Kuo šiandien užimta Europos parko prezidento kasdienybė?

Veiklos trūkumu skūstis negaliu, visad stinga tik laiko. Keliuosi anksti, rytais paprastai vyksta darbų aptarimas ir pasiskirstymas tarp muziejaus darbuotojų. Dalyvauju kelių visuomeninių organizacijų veikloje. Esu išrinktas Lietuvos pilių ir dvarų asociacijos, kuri jungia per šešiasdešimt šių svarbių Lietuvos valstybingumui objektų, prezidentu. Taip pat dalyvauju ir piliečių organizacijos „Talka kalbai ir tautai“ veikloje, esu jos pirmininkas. Organizacijai priklauso per 30 žinomų Lietuvos mokslininkų, liuanistų, kultūros ir visuomenės veikėjų. Siekiame apginti lietuvių kalbos konstitucinį statusą ir kitus Lietuvos valstybingumo pamatus, viešai krei-

pėmės į tautą. Dar 2017-ųjų lapkritį surengėme mitingą, kad apgintume Vyčio monumento įgyvendinimą mūsų sostinės reprezentacinėje Lukiškių aikštėje.

Neatsitiktinai tapote Nacionalinės pažangos premijos laureatu. Esate visapusiškai aktyvus žmogus, drąsiai reiškiate savo nuomonę aktualiais mūsų tautai ir valstybei klausimais. Dėmesio vertas kvietimas diskusijai dėl 1791 m. gegužės 3 d. Abiejų Tautų Respublikos Seimo priimtos konstitucijos. Svarbus raginimas grįžti į Tautos namus, primenant Lietuvai primestą gudurų projektą „Żečpospolita“. Vienas iš pagrindinių Jūsų dėmesio ir rūpesčio tikslų – istorijos pamokos, kurių nevalia pamiršti. Tiesa?

Jūs labai tiksliai pasakėte – istorijos pamokų nevalia pamiršti. Visais laikais, ne išimtis ir dabar, valstybėms ir jos piliečiams daroma įtaka. Valstybės yra dariniai su dideliais materialiais ir nematerialiais išteklių, todėl visad buvo ir bus jų raidą bandančių įtakoti kitų valstybių ar subjektų. Tai ne vien užkariavimai, kuriuos matome iš istorijos knygų. Valstybę kita valstybė gali valdyti ir be karo, tik „paskolinusi“ savo kalbą, kaip kad nutiko per Lenkijos mums primestą projektą „Żečpospolita“. Kalba yra svarbiausias valstybingumo pagrindas. Matome tarsi visai nekaltus bandymus įteisinti mūsų rašybą griaunantį svetimą „triraidį“. Įvedus triraidį, dalis piliečių, kurie norėtų savo pavardėse matyti kitas nelietuviškas raides, taptų diskriminuojami ir turėtų teisę reikalauti į abėcėlę įvesti ir kitas raides. Lituanistika net sovietmečiu išlaikė deramas pozicijas, o dabar išties trūksta įžvalgumo ar gilesnio mąstymo, kad išvengtume pavojus. Todėl jaučiu pareigą kalbėti apie nepriklausomos Lietuvos valstybės išsaugojimą ir sustiprinimą. Bėda ta, kad, kaiėjome į Laisvę, daugelis nesusimąstėme, kokią Lietuvą norime sukurti. Dabar, jei nedalyvausime ją saugant ir paliksime dažnai įtakoms neatsispiriantiems ar valstybingumo negebantiems suprasti politikams, net nepastebėdami galime prarasti savo valstybę. Rusija, kaip galima grėsmė, yra įvardijama, o Lenkijos daromą įtaką dažnai siekiama ignoruoti. Jaučiu, kad turiu atkreipti dėmesį, išpėti ir sutelkti žmones atskirti pelus nuo grūdų. Taip pat visad siekiu įkvėpti ir suteikti vilties, kuri būtina.

Virginija Babonaitė-Paplauskienė

Atkelta iš 3 psl.

Beje, žinau, kad pandemija sukliudė Jūsų ne vieną dalykinę kelionę. Kokių keitimų vedama rengėtės šioms kelionėms? Beje, Maironio muziejus kaupia ir asmeninius rašytojų daiktus, taigi iš kelionių tikriausiai grįžtate ir apsikrovusi daiktais, ne tik rankraščiais?

Taip, labai labai skaudu, kad pandemija sujaukė ne tik mano, bet ir viso pasaulio gyvenimo ritmą. Šis pasėtas blogis totaliai traiskė žmonių likimus. Jis palietė ir mane... ir ne tik dėl mano dalykinių kelionių – patyriau skaudų praradimą...

Praėjusį pavasarį Kanados ir Amerikos Lietuvių Bendruomenės buvo gražiai sudėliojusios knygos „A. Nyka-Niliūnas: Laisvė būti savi mi“ sutiktuves; paskaitas, skirtas ypatingai žemininkui kartai. Juk šiemet minim kartos 70-tį. Anuomet labai vylyausi ir tikėjaisi lankyti Amerikoje, o Kanadoje pamatyti tas vietas, kur H. Nagio, V. A. Jonyno, B. Pūkelevičiūtės gyventa. Jau buvau užmezgusi ryšius ir susitarusi su žmonėmis, kurie pažinojo rašytojus. Patikslinsiu, kad beveik visus jų archyvinius rinkinius jau turiu muziejuje. Tačiau rūpėjo daug ką patikslinti ir surinkti kuo daugiau medžiagos apie juos. Išskirtinai rūpėjo H. Nagys. Svajoju, kad jo atminimas, kaip ir kitų žemininkų, būtų pagerbtas archyvine knyga. Tai mano ateities darbas.

Iš savo kelionių esu parvežusi, parsivežusi gausų kultūrinį paliki-

mą, kuris šiuo metu MLLM sudaro per 200 tūkst. įvairios archyvinės medžiagos. Daug ką vežiau savo la-gaminuose, pvz., rankraštinius sąsiuvinius, dienoraščius, retus dokumentus, senovinius fotoaparatus, H. Radausko vazą, J. Tumo-Vaižganto kailinius ir kt. Visa medžiaga yra unikali ir vertinga. Ypatingą medžiagos masę sudaro epistolinis palikimas. Tačiau neabejotinai įdomūs ir svarbūs yra ir asmeniniai rašytojų daiktai, meno kūriniai. Jie nusako rašytojų pomėgius, estetines pažiūras. Minėtini: A. Nykos-Niliūno darbo stalas, rašomoji mašinėlė, lūpinė armonikėlė, V. Vizgirdos, A. Valėškos, J. Kaupo, V. Kasiulio ir kt. paveiksai. H. Radausko rinkinyje yra vazos, išraiškingos angelų skulptūros, Radvilos Našlaitėlio žemėlapis; Liūnės Sutemos stalas, Vytauto Igno paveiksai ir daug, be galo daug kitų mažesnių ir didesnių artefaktų, priartinančių rašytojus, atveriančių jų subtilias gyvenimo ir kūrybos detales, teikiančių ypatingą pasigėrėjimą...

Esu dėkinga likimui ir tyliai džiaugiuosi galėdama keliauti rašytojų pėdomis ir liudyti jų gyvenimą ir kūrybą...

Dėkojame už atsakymus ir linkime pirmiausiai sveikatos, nes rengti tokios sudėtingos konstrukcijos knygas reikia sveikatos. O po to – sėkmės ir kūrybinio džiaugsmo.

Kalbino Audronė V. Škiudaitė

Viename albume – po pasaulį išsibarstę litvakai

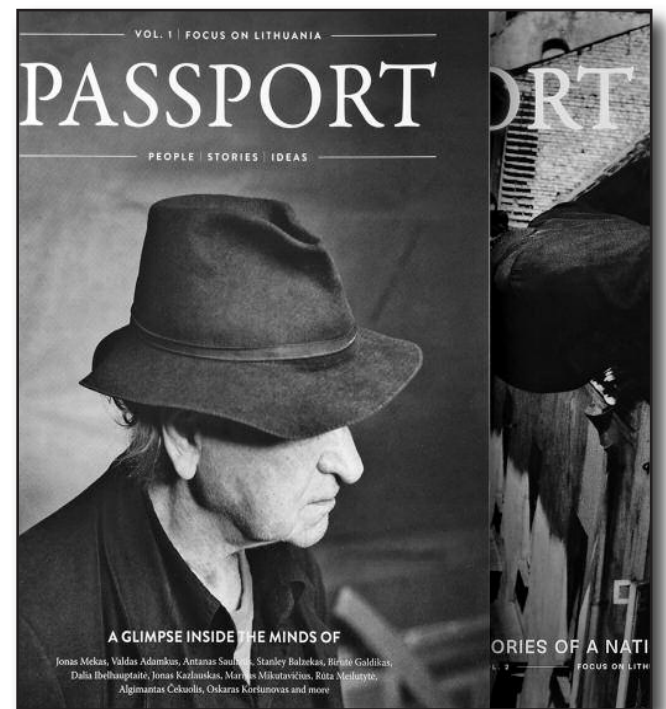
Atkelta iš 4 psl.

Vilniuje savo jaunystę praleidęs Sergėjus Kanovičius taip pat puikiai įvertino leidinį. „Ši knyga – kaip mūsų genties atminimo ženklas, bet liūdnas ženklas, nes tai nykstanti gentis, demografiškai negalime jos palai-kyti. Kalba kaip tapatybės ženklas jau yra prarasta – dar 1990-aisiais Vilniuje buvo galima išgirsti jidiš kalbą, rasti žydą barzdaskutį, žydą kepėją, o dabar jų jau nebėra, tai praeitis“, – sakė jis.

Buvęs Lietuvos ambasadorius Izraelyje ir PAR Darius Degutis, itin daug prisidėjęs prie šio leidinio gimimo teigė, kad albumas – tikras meno kūrinys, kurį turėtų išigyti Lietuvos ambasados užsienyje ir naudoti kaip reprezentacinę dovana.

K. Pikūnas yra išleidęs ir kitų leidinių. Rygoje šiemet vykusiame Baltijos knygos meno konkurse, kuriame dalyvavo nacionaliniuose 2019 metų konkursuose apdovanotos knygos,

gražiausia Lietuvos knyga išrinktas leidinys „Jonas ir Adolfas Mekai: „Gyvenimo lai(š)kai“, kurios dailininkas ir sudarytojas – K. Pikūnas, o ją išleido „Post scriptum. Littera“, spausdino spaustuvė „Petro ofsetas“. Pernai vykusioje Vilniaus knygų mugėje

Ankstesni leidinio tomai sulaukė didelio dėmesio.

Kultūros ministerijos kasmet organizuojamame Knygos meno konkurse jis pelnė premiją meninės ir dokumentinės fotografijos leidinių kategorijoje už lengvą ir daugiausia vaizdažodinį pasakojimą šioje knygoje.